

ОЦЕНЪЧЕН ХАРАКТЕР НА КАТЕГОРИЯТА „РАЗУМЕН СРОК“ В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Дора Сивкова

докторант по Наказателен процес, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
научен ръководител: проф. д-р Г. Митов

Анотация: В статията се разглежда въпросът за оценъчния характер на принципа на разумния срок в наказателнопроцесуалното право – понятие за разумен срок, критерии за определяне, същност.

Ключови думи: наказателнопроцесуално право, принципи на наказателния процес, разумен срок, понятие, съдебна практика, правоприлагане

Annotation: This article examines the question of the evaluative nature of the principle of reasonable time in criminal procedural law – concept of reasonable time, criteria for determination, essence.

Keywords: criminal procedural law, principles of criminal procedure, reasonable term, concept, judicial practice, law enforcement

Темата на моята докторантура е свързана с разумния срок в наказателния процес. Това е едно от средствата за ефективна защита на правата на страните в наказателни процес. С него на органите на досъдебното производство и на съда се възлага задължението да извършат необходимите действия и да постановят своите актове в срокове, които отговарят на предписаните от закона и в същото време са съобразени в най-голяма степен с конкретните обстоятелства по развитието на делото. Това трябва да стане, без да се засягат основни принципи на наказателното производство като всеостранност, пълнота и обективност на наказателни процес. Затова мога да определя понятието „разумен срок“ като такова с оценъчен характер, без конкретни времеви измерения. В следващите редове ще се опитам да представя моето виждане за оценъчния характер на разумния срок в наказателния процес и някои мои изводи в тази насока.

Срокът или сроковете в правото имат от една страна времева характеристика – отрязък от време, в който трябва да се извърши някакво действие или да има някакъв резултат. Но това не е всичко. В тях са възплътени вижданията на законодателя за значимостта, същността и съдържанието на съответното процесуално действие и резултатът от него. Когато срокът не е конкретно посочен, то тогава става дума за оценъчно понятие, което може да има различен смисъл.

Оценъчните понятия са често срещани в правото. Те са такива, че техните обективни граници трудно могат да се установят или определят, а също така и техните предели – минимални или максимални. Те нямат смисъла или същността на конкретно определяне, а се стремят да представят стандарт, типологизация, систематичност без реална конкретика, която има значение за заинтересованите лица в

конкретното правно действие и за обществото и обществения интерес.¹ Могат да се дадат различни примери за оценъчни понятия „злоупотреба с право“, „необходими и/или присъщи разходи“, „морални вреди“, „сведения/информация/, засягаща доброто име“, „разумен срок“. Съдебната практика може и да установи някакви критерии, които имат примерно цифров израз, или да избори обстоятелства, които приема като критерий за материализация на такива оценъчни понятия. Това потвърждава, а не променя тяхната оценъчна характеристика. Потвърждението, според мен е в това, че така се опираме на принципа без да търсим конкретни измерения. Те се съдържат в конкретния случай. Върху тези оценъчни понятия се изгражда индивидуализацията на конкретната преценка, защото те създават принцип. В българската правна литература се използва и друг термин – неопределени понятия и изрази.² Тук няма противоречие, а по-скоро съответствие и идентичност, защото тези понятия дават възможност за конкретизация на преценката, основана на общи принципи.

Какво е значението на оценъчните понятия? Те имат устойчив характер, но се прилагат като критерий за конкретни ситуации, което ги прави гарант за непротиворечивост на правоприлагането. Оценъчните понятия създават връзка между правото като нормативен регулатор и практически житейски или юридически ситуации. Чрез тях правната норма, създадена от законодателя придобива две характеристики – устойчивост и динамичност. Устойчивостта е в това, че тя по правило се създава, за да действа за дълъг период от време, а динамичността е в това, че е приложима към различни случаи.

Оценъчното понятие придава на общовалидният термин, който има общо и принципно значение, висока степен на индивидуално или на индивидуализирано съдържание, произтичащо от конкретна ситуация с възможност за тълкуване на правните норми, за да бъдат те приложени по най-добрия начин.

Категорията „разумност“ има философски смисъл. Тя от скоро присъства в нормативните актове, но във философията е предмет на изследване и осмисляне от векове.³ Тълковният речник определя понятието „разумен“ като „съобразен с разума“, „способност за правилна, вярна оценка на действителността“.⁴

Ще пристъпя към следващия въпрос – къде трябва да се търси границата, в която се използват или прилагат тези оценъчни понятия. Не бива да се разширява прекомерно тяхното прилагане, защото това води до размиване. Не е рационално да се разчита, според мен, само на съдебната практика и на европейските структури, а трябва да се изхожда от конкретните ситуации, които преценяват непосредствената фактическа обстановка.⁵ В същото време не бива да се пренебрегва тяхната регулативна роля и в по-общ план или като принцип, защото те са свързани със зависи-

¹ Вж. по-подробно Парунова, Ю.Д., Оценочни понятия в правовой аргументации, В: Известния вузов северо-кавказский регион, общественые науки, 2020, №1 /ISSN 2687-0770/

² Къндева, Ем., Оперативна самостоятелност и съдебен контрол, - в: Административно правосъдие, 2006, №1, с.22

³ Чакърва-Димитрова, Из., Разумният срок в административния процес, Велико Търново, 2017, с.110,

⁴ Андрейчин Л.,Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Ц. Торбов, Български тълковен речник, София, Наука и изкуство, 1994, с. 824, по: Чакърва, Из., цит. съч.с.111

⁵ Алексеев, С.С., Право: азбука-теория-философия, Опыт комплексного исследования, М., Статут, 1999, с.712с.

мостта от нивото на правосъзнание на обществото. Правосъзнанието е и опит, и знания, както и възможност за разумна преценка. На него са посветени редица изследвания в областта на правната теория, които в момента са извън темата и моя конкретен интерес.

Моят интерес е конкретизиран върху разумния срок в наказателния процес. За това ще се спра конкретно върху него. В следващите редове ще дам своето виждане – защо считам този принцип на Наказателния процес за оценъчно понятие, и ще представя неговите характеристики в този смисъл.

Правото за разглеждане на делата в разумен срок е въздигнато в принцип на наказателния процес през 2012 г. Каква е същността на този принцип? Чрез него се осигурява от една страна бързо и навременно наказателно производство, а от друга се гарантира всестранно и пълноценно разследване и произнасяне на съда в наказателния процес. Това е такъв срок, който не дава възможност за възникване на противоречия между действията на участниците в наказателния процес. Чрез него се ограничават злоупотребите, които са възможни и водят до разтягане на сроковете за извършване на необходимите процесуални действия и достигане до целения резултат.⁶ Всъщност, това е не само принцип, а спокойно може да бъде определен като право или като начин за защита на определени права, като стандарт за защита на права.

Разумният срок не е установен в конкретни времеви рамки срок. Сроковете в НПК са установени въз основа на преценката на законодателя за нормалната бързина при извършването на съответните процесуални действия. Те имат за цел да гарантират съществуването на обща рамка и не могат да се оценяват от гледна точка на тяхната разумност. Представяват и една обща мярка за спазване на правата и законните интереси на участниците в наказателния процес. Могат да бъдат категоризирани и като критерий за преценка на разумността на срока, което е друг тип характеристика на наказателния процес. Вътре в тях или съобразно тях се преценява дали е реализиран разумният срок.

Разумността е качество на продължителността на наказателното производство, което изхожда от конкретни юридически и фактически действия или обстоятелства. Това е своеобразно правно явление, което не се поддава на категорично и прецизно установяване, а зависи от *съществуващи обективни и конкретни обстоятелства*, които не могат да бъдат предвидени или поне често не могат да се предвидят и нормират. Наличието и даже съчетанието на такива обстоятелства и отговорът на органите на наказателното производство е мерило, определител на „разумността“ в срока.

Конкретиката в наказателния процес може да е свързана с различни обстоятелства, които имат юридически и неюридически характер. Такива са и действията на страните и държавните органи. Примерно ще се опитам да представя обстоятелства, които влияят върху сроковете и в следствие върху разумността на срока като оценъчно понятие за всеки конкретен случай. Предварителното разследване се извършва в определени срокове. Те могат да бъдат продължени примерно поради сложността на делото. Продължаване на сроковете е възможно, но при конкретни ситуации, възникнали в процеса на разследването. Само по себе си удължаването на

⁶ Вж. по-подробно Зиникин, В.К., Раззоронова И.Н., Неразумност разумного срока в уголовном судопроизводстве, в: Russian Journal of Criminal Law, №16, 2020, DOI:10=17223/23088451/16/11

сроковете не влияе на разумността, ако е предизвикано от обстоятелства, които законодателят приема като възможни и непротиворечащи на възможността за обективно разглеждане на делото.

Разумността е нарушена, когато става дума за обстоятелства, които не могат да се приемат за нормално развитие. Примери за нарушение на разумността са действия на заподозрения, на обвиняемия, на защитника, на потърпевшия и тяхното влияние в различните фази на процеса. Тези действия могат да влияят по различен начин и с различна интензивност на резултатите от предварителното производство или разглеждането в съда. Оценката на тяхното процесуално поведение не може да се подаде на подвеждане под обективни и общи критерии. Тя се прави в резултат на натрупан опит, на ориентири от ЕКПЧ, на съдебната практика и на вътрешното убеждение на органите на досъдебното и съдебното производство, основаващо се на сроковете, предвидени в закона. Това прави преценката зависеща от оценъчните възможности и възприятия на решаващите органи.

Резултатите могат да се отдалечат от разумния срок и от действията на държавните органи или конкретни длъжностни лица, в това число и тези, които осъществяват предварителното разследване.

В този смисъл разумният срок не е установен от закона срок, а е преди всичко конкретно явление, конкретна съвкупност от обстоятелства и не подлежи на нормативно установена оценка на наслагали се обстоятелства, които имат като измерител разумността. А това може да стане с конкретна оценка на обстановката. Според мен преценката на разумността на срока зависи от специални обстоятелства, които могат да се типологизират в две групи – сложност на случая – като престъпления, като усложнена престъпна дейност, брой подсъдими и на второ място – процесуалното поведение на държавните органи и подсъдимите с техните защитници, заедно с общата продължителност на наказателното производство.⁷ Усложняването на тази категоризация би попречила на обективната преценка и на възможността за преценка и прилагане. Проблемът за разумният срок започва да играе своята роля като оценъчно понятие след като са изтекли установените от НПК срокове, което може да стане по различни причини.

В своята практика ВКС обръща внимание на разумния срок. В едно от своите решения той определя, че разумността на срока трябва да се преценява с оглед специфичните обстоятелства по случая и процесуалното поведение на страните.⁸ Нещо повече, съдът отива и по-нататък като казва, че неспазването на сроковете от страна на държавните органи е изключително смекчаващо обстоятелство. Така се влияе и върху репресивния отговор на държавата за извършеното престъпление.

Бих искала да отделя внимание и на друго решение на ВКС. В Решение № 30/2022 г. съдът обръща внимание на нарушаването на правото на разглеждане в

⁷ Вж. по-подробно Терехова, Л., Разумный срок уголовного судопроизводства, в: Вестник Омского университета, Серия „право“ 2012, №2. Тук авторът прави обобщение на практиката по ЕКПЧ и дава три критерия за сроковете за разглеждане на делото: срокът за разглеждане на делата като показател на качеството и ефективността на правосъдието; действие на принципа на съразмерността на продължителността на разглеждане на делото в съответствие с неговите индивидуални особености и дейността на съда по движението на делото. Според мен това е по-скоро усложнен модел на преценката за разумността на срока. Съразмерността също трябва да се разгледа, но това е особен тип взаимоотношение между правни принципи.

⁸ Решение №18/2009 г. на ВКС

разумен срок в един особен аспект – неимуществените вреди. Счита се, че това е вид непозволено увреждане. То се състои в бавност при разглеждане на делото и деликтът е в продължителността на наказателното производство. Съдът счита, че това е особен случай на непозволено увреждане. Това е специален състав спрямо общия в чл.45 от ЗЗД и се изразява в забавянето на разглеждането на делото в един нормален и разумен срок. Самата бавност като бездействие на органите трябва да бъде констатирана от съда, т.е. това е преценка на съда. Преценката на съда трябва да се основава на претенциите на потърпевшите, от обстоятелствата по делото, продължителността на производството, значимост на последиците и на справедливостта.

В заключение, още веднъж подчертавам, че разумният срок като юридическа категория не е свързан само с отрязък от време, който има своето значение. Това е от една страна понятие, което характеризира продължителността и качеството на наказателния процес. От друга той няма и не е конкретен измерител, а е въпрос на оценка на съществуващите обстоятелства.

Разумният срок е основополагащо положение за всички дейности и действия в наказателния процес. Това освен оценъчно понятие, е и правен принцип. А всеки правен принцип може да бъде разгледан като оценъчно понятие /тъй като може да съдържа обща мярка/ или да има оценъчна характеристика, но обратното не е вярно. Не всяко оценъчно понятие може да бъде въздигнато в правен принцип. Оценъчните понятия се използват в правото, за да облекчат преценката на различни юридически явления. Принципите имат малко по-различна насоченост. Те са по-скоро мярка, определител, критерий, изразяват „основните ръководни правни идеи на обществото и на държавата”⁹. В настоящия доклад представих една от характеристиките на разумния срок като оценъчно понятие за отношенията между държавата /държавните органи/ и гражданите в наказателния процес и своето виждане за този принцип на Наказателния процес.

⁹ Панайотова, Ем., Основни принципи на изпълнителната дейност по АПК, С., Сиби, 2018 г., с.71, а също така вж. по-подробно - Стоилов, Ян., Форми на правните принципи. - Съвременно право, 2017 г., №2